

УДК 378.091.33: [355.23:356.13] (043.3)

DOI 10.31652/2415-7872-2019-60-105-110

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА Й ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОФІЦЕРА-ПРИКОРДОННИКА**С. П. Шумовецька**

У статті охарактеризовано сутність, структуру і зміст професійної культури офіцера-прикордонника, що обумовлена змістовими характеристиками його професії, специфікою завдань із охорони та захисту державного кордону. Професійну культуру офіцера-прикордонника потрактовано як інтегративну особистісну якість, що є системою світоглядних установок, цінностей, знань, умінь, навичок, якостей, компетенцій, норм і правил поведінки, необхідних для ефективного виконання завдань з охорони державного кордону. Зміст професійної культури охоплює спеціальні знання, переконання, ціннісні орієнтації, професійні цінності, потреби та інтереси прикордонника, компетенції, уміння, дотримання традицій і ритуалів, вимог професійної етики і службового етикету. Професійна культура виявляється у ступені освоєння необхідних професійних знань, навичок, умінь, набутті професійного досвіду, дотриманні вимог професійної етики під час міжособистісної професійної взаємодії, у ставленні до колег та до роботи, у використанні найбільш раціональних способів і прийомів роботи. Структурно професійна культура майбутнього офіцера-прикордонника охоплює ціннісний, пізнавальний, комунікативний, діяльнісний та професійно особистісний компоненти.

Ключові слова: професійна культура, структура, ціннісний, пізнавальний, комунікативний, діяльнісний та професійно особистісний компоненти, майбутній офіцер-прикордонник, професійна діяльність, охорона кордону.

THE ESSENCE, STRUCTURE AND FEATURES OF THE CONTENTS OF THE BORDER GUARD OFFICER PROFESSIONAL CULTURE**S. Shumovetska**

The article describes the nature, structure and content of the border guard officer's professional culture, which is determined by the substantive characteristics of his profession, the specifics of the tasks for the protection of the state border. The professional culture of the border guard officer is interpreted as an integrative personal quality, which is a system of attitudes, values, knowledge, skills, qualities, competences, norms and behavioral rules necessary for the effective performance of the border protection tasks. The content of the professional culture comprises special knowledge, beliefs, values, professional values, needs and interests of the border guard, competences, skills, traditions, rituals, symbols, professional ethics and service etiquette. These elements contain the general standards, rules and requirements of the society for the professional activities of the border guard officer. The essence of the professional culture is manifested in the degree of mastering the necessary professional knowledge, skills, abilities, gaining professional experience, following the requirements of the professional ethics during the interpersonal professional interaction, in relation to the colleagues and work, the use of the most rational ways, methods of work and its results. Structurally, the professional culture of the future border guard officer comprises valuable, cognitive, communicative, actionable and professionally personal components. Special features of the professional culture of the border guard officer, related to the law enforcement nature of the activity, the need for compliance with the law, clear regulation, high physical and mental strength, increased risk to the life and health of the officer and his subordinates are distinguished in the article. The value component of the professional culture of the border guard officer encompasses a set of values that orient the specialist, determine the ways in which the professional activity is carried out. The cognitive component of the professional culture encompasses a system of theoretical and empirical knowledge and beliefs pertaining to the professional activity and is the basis of the necessary skills and competences necessary for the competent and qualitative performance of border protection duties. The importance of the communicative component of the professional culture is due to the fact that the specificity of the professional activities of border guards occurs in the conditions of a constant and continuous communication. The behavioral component of the border guard officer's professional culture is professionally appropriate ways of working and a culture of conduct, the ability of the border guard officer to solve effectively complex specialized tasks and practical problems of the security of the state border section. The professional and personal component of the professional culture of a border guard officer relates to his personal qualities, intellectual, mental, physical, moral potential, outlook, methods and forms of the professional interaction. Possessing the high level of the professional culture will help the border guard to accomplish the task of protecting the state border effectively.

Keywords: professional culture, structure, value, cognitive, communicative, active and professionally personal components, future border guard officer, professional activity, border guard.

Нині головним системотвірним фактором становлення офіцера-прикордонника є формування його професійної культури. Це зумовлено тим, що в сучасних умовах важливим чинником ефективності професійної діяльності представника прикордонного відомства є не стільки спеціальні знання, скільки загальна і професійна культура, яка забезпечує гармонію професійних відносин, особистісний розвиток,

високоякісне прогнозування, успішне професійне зростання та результативність виконання службових завдань з охорони кордону.

На сьогодні дослідники (В. Балашов, Ю. Дем'янюк, Д. Іщенко, О. Сафін та ін.) визначили основні особистісні характеристики, необхідні для успішної професійної діяльності офіцера-прикордонника, охарактеризували найважливіші організаційні та управлінські здібності захисників кордону.

Особливості професійної культури персоналу Державної прикордонної служби, що здійснює прикордонний контроль в пунктах пропуску на шляхах міжнародних сполучень, є предметом уваги І. Балицького [1], специфіка формування професійної культури військовослужбовців за контрактом в органах охорони державного кордону – С. Білявця [2], формування професійної культури офіцерів-прикордонників в умовах службової діяльності – І. Почечаліна [7]. В. Царенко, В. Хома та В. Мірошніченко визначили сутність професійної культури прикордонника [11], Т. Щеголева – основні напрямки формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу [12]. Проте на сьогодні залишаються невирішеними питання щодо формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників із урахуванням нових викликів прикордонній безпеці.

Метою статті є висвітлення сутності, змісту та структури професійної культури офіцера-прикордонника.

Сутність і зміст професійної культури офіцера-прикордонника обумовлені змістовними характеристиками його професії, специфікою завдань із охорони та захисту державного кордону, тобто йдеться про те, що основою професійної культури є характеристики професії. Праця офіцера-прикордонника життєво необхідна для суспільства, надзвичайно соціально корисна, її основною характеристикою є спрямованість до досягнення соціально значущих цілей. Загальнодержавне значення прикордонної служби полягає в забезпеченні прикордонної безпеки як важливої складової національної безпеки, тобто в захисті національних інтересів у прикордонній сфері, життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави [8, с. 6].

Професійна діяльність ДПСУ, загалом як правоохоронного органу спеціального призначення й офіцера-прикордонника зокрема, має правовий характер. Основні принципи діяльності Державної прикордонної служби України відповідно до статті 3 Закону України про ДПСУ такі: законність; повага й дотримання прав та свобод людини й громадянина [9]. Правовою основою діяльності Державної прикордонної служби України є Конституція України, Закони України «Про державний кордон України», «Про Державну прикордонну службу» та ін. Діяльність Державної прикордонної служби України провадиться на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина. Органи, військовослужбовці та працівники Державної прикордонної служби України зобов'язані поважати гідність людини [9].

З огляду на особливе соціальне призначення професія офіцера-прикордонника передбачає перевірені часом, чітко регламентовані статутами і багатьма нормативно-правовими актами моделі професійної поведінки. Офіцер-прикордонник має бути постійно готовим до виконання завдань професійної діяльності, не може за своїм бажанням змінити місце служби чи функціональні обов'язки. Його дії у службовий час жорстко регламентовані, підпорядковуються нормативним приписам, обмежені у виборі способів і засобів досягнення мети.

Особливостями професійної діяльності офіцера-прикордонника – керівника органу охорони державного кордону – є необхідність значного напруження фізичних і психічних сил, підвищений ризик для життя і здоров'я як свого, так і підлеглих. Досить часто офіцер-прикордонник змушений діяти в екстремальних умовах, застосовувати силові засоби та зброю. Особливо складними є умови, в яких виконують професійні обов'язки прикордонники, що беруть участь в Операції об'єднаних сил на сході України. Великі ризики для життя пов'язані з несенням служби на блокпостах та пунктах контролю «в'їзду-виїзду», під час захоплення чи знешкодження диверсійно-розвідувальних груп, членів незаконних збройних формувань, осіб, діяльність яких становить небезпеку для життя та здоров'я військовослужбовців та мирних громадян.

Загалом служба з охорони та захисту державного кордону є специфічною сферою професійного життя людини, що потребує спеціальних знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей, здібностей. Її відмінність від інших видів діяльності полягає в тому, що з огляду на особливе соціальне призначення вона передбачає перевірені часом, чітко регламентовані моделі професійної поведінки.

Отже, аналіз професійної діяльності щодо захисту й охорони кордонів держави дозволяє визначити професійну культуру офіцера-прикордонника як інтегративну особистісну якість, що охоплює систему світоглядних установок, цінностей, знань, умінь, навичок, якостей, компетенцій, норм і правил поведінки, необхідних для ефективного виконання завдань із охорони державного кордону. Зміст професійної культури охоплює спеціальні знання, переконання, ціннісні орієнтації, професійні цінності, потреби та інтереси прикордонника, компетенції, уміння, традиції, ритуали, символи, професійну етику і службовий

етикет. Ці елементи містять узагальнені норми, правила й вимоги суспільства до професійної діяльності офіцера-прикордонника.

З урахуванням того, що професійна культура характеризує рівень компетентності спеціаліста та його ставлення до праці й до себе як суб'єкта праці, в її структурі можна виокремити декілька компонентів: ціннісний, пізнавальний, комунікативний, поведінковий та професійно особистісний.

Ціннісний компонент професійної культури офіцера-прикордонника охоплює сукупність цінностей, які орієнтують фахівця, визначають способи здійснення професійної діяльності. Цінності у сфері охорони державного кордону є основою професійної культури офіцера-прикордонника. Такими цінностями є, власне, недоторканність державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні [9], охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму [9], захист суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. Важливими цінностями офіцера-прикордонника є також вірність та відданість Батьківщині, самовіддане служіння Батьківщині й Українському народові, готовність поставити безпеку та добробут українського народу вище за власні інтереси, вірність Військові присязі. Його добровільним вибором є відданість народові, військовій справі, готовність до самопожертви.

Значення пізнавального компонента професійної культури обумовлено тим, що саме вимогами до рівня спеціальних знань фахівця обумовлені вимоги до його професійної культури. Цей компонент професійної культури офіцера-прикордонника охоплює систему теоретичних і емпіричних знань та уявлень, що стосуються професійної діяльності та є основою необхідних умінь і навичок, компетентного та якісного виконання службових обов'язків. Пізнавальний компонент професійної культури містить знання зі сфери охорони та захисту державного кордону, погляди та ідеї. Їх обсяг, глибина й характер в умовах професійної та непрофесійної професійної діяльності часто змінюються. Це залежить від зміни напрямків діяльності прикордонного відомства відповідно до концепцій його розвитку, змін політичної обстановки, посилення правоохоронної чи військової компоненти в його діяльності, технологічних інновацій у системі прикордонного контролю та ін.

Пізнавальний компонент професійної культури офіцера-прикордонника охоплює сукупність глибоких і систематизованих знань щодо охорони кордону, зокрема організації повсякденної діяльності, виконання завдань оперативно-службової діяльності та ін. Загалом узагальнення сутності функціональних обов'язків офіцерів Державної прикордонної служби на посадах молодшого інспектора прикордонної служби – молодшого прикордонного наряду, інспектора прикордонної служби (старшого прикордонного наряду), начальника відділення інспекторів прикордонної служби (старшого зміни прикордонних нарядів), начальника відділу прикордонної служби III та IV категорії засвідчує, що типовою функцією, що її виконує офіцер-прикордонник, є управління прикордонними підрозділами.

Для управління органами охорони державного кордону, як зазначають В. Баратюк, О. Ставицький, Ю. Паламарчук та ін., офіцер-прикордонник повинен знати шляхи й засоби підтримання постійної готовності органу охорони державного кордону до дій, організації оперативно-службової діяльності з охорони кордону та керування органом охорони державного кордону для виконання поставлених завдань, ефективного використання всіх сил і засобів [6, с. 82]. Особливо важливе значення має знання особливостей забезпечення злагодженості сил і засобів прикордонних нарядів під час пошукових дій, задля припиненні збройного вторгнення, провокацій, відбиття нападу на прикордонний підрозділ та в умовах інших надзвичайних ситуацій [6, с. 84]. В. Назаренко, В. Мазур, Ю. Івашков та ін. зазначають, що для досягнення взаємодії у відділі прикордонної служби необхідні правильне розуміння особовим складом завдань, постійне узгодження способів вирішення спільних завдань, знання керівним складом можливостей сторін взаємодії та обстановки, систематичний взаємний обмін інформацією, підтримання стійкого зв'язку та ін. [4, с. 168]. У всіх цих випадках офіцер-прикордонник, окрім вузькоспеціалізованих знань, повинен знати психологічні механізми міжособистісної взаємодії, закономірності поведінки людини в групі та групової спільної діяльності й стилів керівництва, особливості поведінки людей у повсякденних та кризових ситуаціях, правила формування свого стилю взаємин з людьми, специфіку впливу на підлеглих, їхнє переконування. Ці знання особливостей офіцером-прикордонником соціально-комунікативної взаємодії забезпечують ефективність усієї професійної діяльності: управління та організації різних видів діяльності прикордонних підрозділів задля ефективної охорони державного кордону. Лише за таких умов офіцер, як керівник прикордонного колективу зможе сформулювати, організувати й мобілізувати підлеглих, перетворити їх на згуртовану і дружну команду.

У свою чергу значення комунікативного компонента професійної культури пов'язано з тим, що культура виявляється саме в мовленнєвій поведінці, у ставленні до інших людей. Професія офіцера-прикордонника належить до соціономічного типу «людина – людина», що передбачає велику вагу взаємодії між людьми, значення належного керівництва їхньою діяльністю. Специфіка професійної

діяльності офіцерів-прикордонників полягає в тому, що вона відбувається в умовах постійного й безперервного спілкування: офіцери – керівники прикордонних підрозділів – виконують завдання професійної діяльності за рахунок взаємодії зі всім персоналом та в тісному контакті з людьми, зокрема представниками інших правоохоронних органів та органів місцевого самоуправління, жителями прикордоння. Окрім цього, значення безпосереднього живого контакту з іншими людьми полягає в тому, що під час такого контакту запозичується чужий досвід, відточується власний, що необхідно для вияву всіх сутнісних сил людини як професіонала.

Професія офіцера-прикордонника передбачає широкий спектр міжособистісних контактів на різних рівнях, зокрема колективні узгоджені дії персоналу відділів прикордонної служби з метою недопущення або припинення протиправних дій у прикордонних районах. Як зазначає О. Сафін, необхідність сформованих комунікативних умінь офіцера-прикордонника обумовлена колективним характером ратної праці, що потребує узгодженої взаємодії військовослужбовців [10, с. 100]. О. Сафін також підкреслює, що відповідальних й сумлінних керівників, які не оволоділи ефективними комунікативними засобами, не завжди будуть визнавати у військових колективах, тому вони не зможуть успішно виконувати свої обов'язки [10, с. 139]. Варто також зазначити, що професійна культура виявляється у відносинах та у спілкуванні. Для створення належного психологічного клімату в прикордонному підрозділі, підтримання атмосфери взаємопідтримки та взаємодопомоги важливе значення має налагодження доброзичливих відносин між офіцером і персоналом, між усіма військовослужбовцями. Офіцер, – керівник органу охорони державного кордону, повинен урахувати, що для досягнення взаєморозуміння між людьми немає нічого у людській культурі, що могло б виконати це завдання, окрім слова. Офіцер повинен уміти використовувати слово, за його допомогою досягати взаєморозуміння.

Окремо необхідно на таку важливу сферу професійної діяльності офіцерів-прикордонників, де потрібні вміння соціально-комунікативної взаємодії, як спілкування з іноземцями. Спілкування прикордонників у пунктах пропуску повинно відбуватися так, щоб унеможливити міжкультурний конфлікт через різні уявлення про належну соціально-комунікативну поведінку. Для цього офіцер-прикордонник повинен знати й дотримуватись вимог і правил культури міжнародного спілкування – крос-культурної комунікації з особами, які перетинають державний кордон у пунктах пропуску. Офіцер-прикордонник повинен урахувати, що кожен народ має певною мірою специфічні уявлення про культуру спілкування, свої стандарти поведінки – культуру знайомства, привітань, звертання тощо. Обов'язковою умовою вдалого спілкування між представниками різних культур є ставлення до іншої культури як до рівноцінної, міжкультурна компетентність, знання національних звичаїв і традицій, специфіки національних культур.

Поведінковий компонент професійної культури офіцера-прикордонника – це професійно-доцільні способи діяльності й культура поведінки. Йдеться про здатність офіцера-прикордонника ефективно розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми щодо безпеки ділянки державного кордону або навчання, які характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, що потребує застосування теорії і методів системного аналізу й дослідження операцій, управління, збройної боротьби, охорони державного кордону та правоохоронної діяльності [5]. Офіцер, керівник органу охорони державного кордону, повинен уміти виявляти, ставити та вирішувати завдання, застосовувати знання під час професійної діяльності у практичних ситуаціях, розуміти і використовувати ідеї і думки та генерувати нові ідеї [5].

Професійна культура виявляється в найбільш ефективному виконанні завдань, які охоплюють процес управління загалом, в оптимальному використанні необхідних для організації й забезпечення ефективності дій прикордонного підрозділу технологій. Концептуально професійна культура дозволяє офіцеру-прикордоннику належним чином орієнтуватися в інформації, здійснювати аналіз ситуації, інтерпретувати отримані результати та обґрунтовувати висновки, тобто вирішувати професійні завдання на рівні сучасних досягнень прикордонної науки й досвіду.

Результативність професійної діяльності офіцера-прикордонника залежить від масштабності його мислення, бачення й уміння вирішувати проблеми, від здатності аналітично мислити, виявляти проблему та визначати способи її вирішення, креативно мислити для прийняття та обґрунтування самостійного управлінського рішення [5]. Офіцер повинен уміти вирішувати складні проблеми професійної діяльності, зокрема щодо управління повсякденною діяльністю підрозділу, під час підготовки та різних оперативно-службових дій та видів бою, забезпечення готовності прикордонного підрозділу до виконання завдань за призначенням, створення безпечних умов життєдіяльності та праці, збереження життя і здоров'я персоналу [5].

Окрім результативності та ефективності, культурний аспект професійної діяльності офіцера-прикордонника передбачає високий рівень дотримання ним відповідних норм. Професійна культура, як і будь-яка інша, завжди має соціально-нормативний характер. Норми – це загальноприйняті правила, зразки

поведінки або дії. Професійна культура нормативна, вона встановлює певні норми можливих відносин керівника й підлеглих, між окремими військовослужбовцями, між прикордонними підрозділами. Більшість норм поведінки представника Державної прикордонної служби України визначено у статутах та інших нормативно-правових актах, окреслено вимогами професійної етики. Йдеться про відповідальність, честь, справедливість, почуття обов'язку, доброту, любов, повагу, терпимість, турботу та ін.

Поведінковий компонент професійної культури передбачає відповідний тип поведінки не тільки безпосередньо у професійній діяльності, але й у побуті, позаслужбових ситуаціях, тих, що не регламентовані безпосередньо нормативно-правовими актами. Йдеться й про прикордонно-представницьку роботу та участь прикордонних представників у роботі спільних міжнародних комісій з розгляду прикордонних спорів, інцидентів, конфліктів [9]. Важливе значення має дотримання офіцером-прикордонником вимог і правил поведінки під час прикордонно-представницьких зустрічей.

До специфічних неформальних контактів офіцера-прикордонника належить спілкування із засобами масової інформації. Це можуть бути публічні контакти з журналістами, інтерв'ю, виступи по радіо, на телебаченні, у пресі. Такі зустрічі вимагають ґрунтовної підготовки, визначення проблемних моментів виступу, можливих складних чи проблемних запитань, коментарів, розуміння необхідності дозування чи нерозголошення таємної інформації, підтримання іміджу прикордонного відомства.

Професійно особистісний компонент професійної культури офіцера-прикордонника стосується його особистісних якостей, інтелектуального, психічного, фізичного, морального потенціалу, світогляду, способів і форм професійної взаємодії. Для офіцера-прикордонника важливе значення має сприйняття себе як представника України на державному кордоні, ідентифікація себе з Українською державою, шанобливе ставлення до держави, її атрибутів, влади, до Конституції України, законів, до правоохоронної сфери. Бажано, щоб прикордонник пишався приналежністю до України, до Державної прикордонної служби, не намагався змінити підданство. Представника Державної прикордонної служби має відрізнати також знання національної історії, культури, мови, дбайливе ставлення до національних культурних цінностей і традицій, повага до прав, самобутності інших народів.

Цінності культури конкретизуються в меті діяльності, про сформованість професійно особистісного компонента професійної культури офіцера-прикордонника свідчить також розуміння ним місії ДПСУ, патріотизм. Він зобов'язаний беззастережно виконувати вимоги законів, Військової присяги та статутів України, захищати політичні, економічні й інші інтереси України, сприяти зміцненню її могутності й авторитету. Офіцер має бути здатним діяти соціально відповідально та свідомо на засадах патріотизму й державності, мати громадську позицію, що ґрунтується на демократичних переконаннях, гуманістичних та етичних цінностях.

Служба з охорони та захисту державного кордону пов'язана з високою відповідальністю, умінням брати на себе відповідальність для вирішення складних завдань та практичних проблем оперативної протидії організованій злочинності на державному кордоні, обґрунтування рішення щодо застосування озброєння та засобів посилення прикордонних підрозділів, у складних ситуаціях задля припинення провокацій на кордоні в умовах загострення воєнно-політичної обстановки.

Важливо, щоб представник ДПСУ розумів сенс своєї праці, ставився до неї добросовісно, як до нагальної потреби, як до справи свого життя, як фахівець утверджувався власною професійною діяльністю, відданістю професії. Відповідно актуальним є уміння офіцера-прикордонника уникати кар'єризму, деструктивних конфліктів, самоствердження через приниження своїх колег і підлеглих, готовність протистояти неоднозначним впливам дійсності, особливо пов'язаним зі спокусами швидкого збагачення. Офіцер-прикордонник повинен також бути здатним адекватно діяти в умовах фізичних перевантажень, емоційно-негативних впливів.

Велике значення на сьогодні має творчий підхід офіцера-прикордонника до своєї справи. Офіцер не може бути висококласним фахівцем, якщо не буде уміти нестандартно мислити, не буде готовий до дій у нетипових ситуаціях професійної діяльності, до вирішення складних нестандартних ситуацій. Як зазначає О. Діденко [3, с. 6], творче ставлення до управлінських рішень мобілізує знання й досвід офіцера, дає змогу йому з усіх можливих варіантів виконання завдань обрати найбільш оптимальний. Окрім прийняття офіцером рішень щодо виконання завдань, пов'язаних із охороною державного кордону, до актів творчості можна віднести розв'язання складних проблем повсякденної, службової та педагогічної діяльності, забезпечення мобільності підрозділу, формування морально-психологічного клімату в підрозділі, вплив на поведінку окремих прикордонників тощо.

Висновки. Професійна культура офіцера-прикордонника як особистісна характеристика є складним, інтегративним соціально-психологічним утворенням, сукупністю світоглядних та спеціальних знань, якостей, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій та установок, що виявляються у рівні оволодіння знань зі сфери охорони кордону, у ставленні до правоохоронної діяльності, до себе, до інших, готовності до вирішення професійних проблем, прийняття самостійних рішень, до самоосвіти, саморозвитку, постійного

професійного самовдосконалення, визначає професійний тип мислення, специфіку професійного спілкування, норми поведінки фахівців та відображає рівень оволодіння професійною діяльністю, забезпечуючи її ефективність. Структурно професійна культура майбутнього офіцера-прикордонника охоплює ціннісний, пізнавальний, комунікативний, поведінковий та професійно особистісний компоненти.

Перспективами подальших наукових розвідок є висвітлення діагностичного апарату для визначення стану сформованості професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників.

Література

1. Балицький І. І. Сутність поняття професійної культури персоналу Державної прикордонної служби, що здійснює прикордонний контроль в пунктах пропуску на шляхах міжнародних сполучень / Балицький І. І. // Вісник Національного університету оборони України. – 2013. – Вип. 5. – С. 13–17.
2. Білявець С. Я. Формування професійної культури військовослужбовців за контрактом в органах охорони державного кордону: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Білявець С. Я. – Хмельницький, 2013. – 166 с.
3. Діденко О. В. Формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України: монографія / О. В. Діденко. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2009. – 407 с.
4. Оперативно-службова діяльність відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України: навчальний посібник / В. О. Назаренко, В. Ю. Мазур, Ю. Б. Івашков та ін. – Хмельницький, 2015. – 428 с.
5. Освітньо-професійна програма першого рівня вищої освіти за спеціальністю 252 «Безпека державного кордону» галузі знань 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону» кваліфікацією «Бакалавр безпеки державного кордону» та професійною кваліфікацією «Офіцер тактичного рівня». – Хмельницький, 2018. – 60 с.
6. Охорона державного кордону прикордонною заставою: навч. посіб. В. Баратюк, О. Ставицький, Ю. Паламарчук: в 3 ч. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2005. Ч. 1. – 300 с.
7. Почекалін І. М. Формування професійної культури офіцерів-прикордонників в умовах службової діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. М. Почекалін. – Хмельницький, 2011. – 161 с.
8. Прикордонна безпека України: становлення, сучасний стан, проблеми і перспективи: монографія / О. М. Шинкарук, С. П. Мосов, В. А. Кириленко та ін. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018. – 188 с.
9. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 27. Ст. 208. Зі змінами; ост. ред. 13 січ. 2011 р.
10. Сафін О. Д. Психологія управлінської діяльності командира: навч. посібник. – Хмельницький, 1997. – 149 с.
11. Царенко В. І. Професійна культура прикордонника: навч. посіб. / Царенко В. І., Хома В. О., Мірошніченко В. І. – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2006. – 55 с.
12. Щеголева Т. Л. Формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Щеголева Т. Л. – Хмельницький, 2007. – 246 с.

References

1. Balytskyi I. I. Sutnist poniattia profesiinoi kultury personalu Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby, shcho zdiisniuie prykordonnyi kontrol v punktakh propusku na shliakhakh mizhnarodnykh spoluchen / Balytskyi I. I. // Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. – 2013. – Vyp. 5. – S. 13–17.
2. Biliavets S. Ya. Formuvannia profesiinoi kultury viiskovosluzhbovtsiv za kontraktom v orhanakh okhorony derzhavnoho kordonu: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Biliavets S. Ya. – Khmelnytskyi, 2013. – 166 s.
3. Didenko O. V. Formuvannia profesiinoi tvorchosti v maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: monohrafiia / O. V. Didenko. – Khmelnytskyi: Vyd-vo NADPSU, 2009. – 407 s.
4. Operatyvno-sluzhbova diialnist viddilu prykordonnoi sluzhby Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: navchalnyi posibnyk / V. O. Nazarenko, V. Yu. Mazur, Yu. B. Ivashkov ta in. – Khmelnytskyi, 2015. – 428 s.
5. Osvitno-profesiina prohrama pershoho rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 252 «Bezpeka derzhavnoho kordonu» haluzi znan 25 «Voieni nauky, natsionalna bezpeka, bezpeka derzhavnoho kordonu» kvalifikatsiiei «Bakalavr bezpeky derzhavnoho kordonu» ta profesiinoiu kvalifikatsiiei «Ofitser taktychnoho rivnia». – Khmelnytskyi. 2018. – 60 s.
6. Okhorona derzhavnoho kordonu prykordonnoiu zastavoio: navch. posib. V. Baratiuk, O. Stavitskyi, Yu. Palamarchuk: v 3 ch. – Khmelnytskyi: Vyd-vo NADPSU, 2005. Ch. 1. – 300 s.
7. Pochekalin I. M. Formuvannia profesiinoi kultury ofitseriv-prykordonnykiv v umovakh sluzhbovoi diialnosti: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / I. M. Pochekalin. – Khmelnytskyi, 2011. – 161 s.
8. Prykordonna bezpeka Ukrainy: stanovlennia, suchasnyi stan, problemy i perspektyvy: monohrafiia / O. M. Shynkaruk, S. P. Mosov, V. A. Kyrylenko ta in. – Khmelnytskyi: Vyd-vo NADPSU, 2018. – 188 s.
9. Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 3 kvit. 2003 r. # 661-IV. Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy. 2003. # 27. St. 208. Zi zminamy; ost. red. 13 sich. 2011 r.
10. Safin O. D. Psykholohiia upravlinskoii diialnosti komandrya: navch. posibnyk. – Khmelnytskyi, 1997. – 149 s.
11. Tsarenko V. I. Profesiina kultura prykordonnyka: navch. posib. / Tsarenko V. I., Khoma V. O., Miroshnichenko V. I. – Khmelnytskyi: Vyd-vo NADPSU, 2006. – 55 s.
12. Shchegolieva T. L. Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u protsesi vyvchennia dystsyplin humanitarnoho tsyклу: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Shchegolieva T. L. – Khmelnytskyi, 2007. – 246 s.